

سناریوی مشکوک تغییر عدد و رقم مربوط به نرخ باروری از کجا کلید خورد و در چه چیزی ریشه دارد؟

تله جمعیتی بادستکاری آماری!

وزیر بهداشت: شاید اشتباه آماری انجام شده یا سوءنیتی در گذشته بوده است

<div>گزارش</div>
زهرآچیزی
۱/۷ تا ۱/۸۴ و چالشی که پیش روی جمعیت ایران است، جدای از اینکه سیمای واقعی فعلی جمعیت را نشان می‌دهد و وضعیت آینده جمعیت را در صورت

نامه وزیر بهداشت به رهبر انقلاب درباره بازی با آمار جمعیتی و نمایش رشد نرخ باروری با عدد ۲/۱ یعنی بالای سطح جانشینی برای کتمان حقیقت نرخ باروری

۱/۷ تا ۱/۸۴ و چالشی که پیش روی جمعیت ایران است، جدای از اینکه سیمای واقعی فعلی جمعیت را نشان می‌دهد و وضعیت آینده جمعیت را در صورت

«بازی با آمار» برای نمایش برساختها و نه واقعیت‌ها موضعی است که از دیرباز مورد توجه کارشناسان علم آمار و ریاضیات بوده است. باورش سخت است اما با آمار هم می‌توان دروغ گفت. دکتر سیدعلی میریان از اساتید برجسته آمار، کتابی دارد به‌نام «چگونه با آمار دروغ می‌گویند؟» یعنی شما می‌توانید با آمار به گونه‌ای بازی کنید که آنچه مد نظر شماست به مخاطب القا گردد. این همان اتفاقی است که در حوزه جمعیت رخ داده و افرادی با بازی با آمار سیمای جمعیت را به گونه‌ای نشان داده‌اند که انگار هیچ مشکلی در رشد جمعیت و نرخ باروری نداریم و روند فعلی رشد جمعیت کشور را در آینده با هیچ مشکلی روبه‌رو نمی‌کند. اما نامه اخیر وزیر بهداشت و پژوهش‌های صورت گرفته نشان داد واقعیت ماجرا چیز دیگری است و نرخ باروری ۲/۱ نیست بلکه ۱/۸۴ است. این در حالی است که دو جمعیت و نرخ باروری و رونمایی از گزارش تحولات وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایران نایب رئیس انجمن جمعیت‌شناسی ایران اعلام کرد که بحرانی در وضعیت جمعیت ایران نداریم و نرخ باروری در کشور به سطح جانشینی رسیده است!

توضیحات اخیر وزیر اما نشان می‌دهد گزارش تحولات وضعیت جمعیت انگار چندان گزارش درست و دقیقی نبوده است. سناریوی مشکوک تغییر عدد و رقم مربوط به نرخ باروری اما از کجا کلید خورد و در چه چیزی ریشه دارد؟

اشتباه یا سوءنیت؟!

وزیر بهداشت در آخرین توضیحات خود درباره آمارهای متفاوت درخصوص باروری کل جامعه ایرانی گفته است: «پیش از اینکه من به وزارت بهداشت ببایم آماری در این زمینه داده شده بود اما می‌تیمی را برای استخراج این آمار تعیین کردیم و آمار ما با آمار قبلی متفاوت بود. شاید اشتباه آماری انجام شده یا سوءنیتی در گذشته بوده است. مرکز آمار، آماری که ما تهیه کرده بودیم را تأیید کرد.» اما ماجرا هنگامی جالب‌تر می‌شود که بدانیم این تغییر آمار در گزارش‌های جهانی وضعیت جمعیت ایران هم اتفاق افتاده است. دفتر جمعیت سازمان ملل در گزارش سال ۲۰۱۷ نرخ باروری ایران در پایه ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ و ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۵ را ۱/۷ و ۱/۸۷ فرزند به‌ازای هر زن اعلام کرده که در گزارش سال ۲۰۱۹ خود این نرخ‌ها را به ۱/۹۱ و ۲/۱۵ تغییر داده‌است.

این ارقام حتی با گزارش سازمان جهانی دیگر همچون بانک جهانی که نرخ باروری ایران در سال ۲۰۱۷ و ۲۰۲۰ را ۱/۶۴ و ۱/۵۴ فرزند اعلام کرده است، تفاوت فاحشی دارد. این تغییر محسوس در اعلام یک نرخ باروری در دو زمان مختلف در حالی است که در گزارش هیچ توضیحی برای آن ارائه نشده است.

وقتی تغییر و به بیان دقیق‌تر افزایش دستنی عدد نرخ باروری را در گزارشات داخلی با تغییر دستنی عدد نرخ رشد باروری در گزارش‌های جهانی مقایسه می‌کنیم، می‌توانیم اینگونه نتیجه بگیریم این سناریو از یک اتاق فرمان هدایت می‌شود. به بیان دیگر انگار سازمان‌های جهانی همچون دفتر جمعیت سازمان ملل سعی دارند با دستکاری آماری وضعیت جمعیت ایران را عادی جلوه بدهند و این سازمان‌های جهانی در داخل نیز همکارانی دارند؛ افرادی که در سال ۹۵ میزان باروری کل (TFR) ۱/۰۱ اعلام نمودند و سپس با رازی‌نه‌هایی که انجام دادند این عدد به ۲/۱ ارتقا دادند تا وانمود کنند برای آینده جمعیت کشور مشکلی نداریم!

تفاوت ماهیتی دو عدد در برنامه‌ریزی‌های جمعیتی
شاید تفاوت دو عدد ۱/۸۴ و ۲/۱ چندان زیاد نباشد اما در دنیای آمار و ارقام این اعداد با یکدیگر تفاوت ماهیتی فراوانی دارند. نرخ باروری

۲/۱ به معنای آن است که رشد جمعیت بالاتر از حد جانشینی است. نرخ جایگزینی جمعیت (Replacement rate) میزان کلی باروری است که منجر به جبران جمعیت در گذشته با جمعیت جدید می‌شود.

اما عدد ۱/۸۴ نشان می‌دهد نرخ باروری با سطح جانشینی فاصله دارد و باید روی سیاست‌های افزایش نرخ زاد و ولد متمرکز شویم تا توازن هرم سنی نسل آینده بر هم نخورد و با خیل عظیم سالمندان در مقایسه با جوانان مواجه نشویم. پس اگرچه در ظاهر بین این دو عدد فاصله زیادی وجود ندارد اما تفسیر آماری نشان می‌دهد عمداً یا سهواً نرخ رشد باروری دستکاری شده است.

بازی با آمار در موضوع جمعیت اما موضوع تازه‌ای نیست. این بازی در طول سال‌های اخیر چند باری تکرار شده است. منطق این بازی اما از جنس مفروضات است و بر پایه تفاوت در مفروضات، نتیجه به‌دست آمده درباره پیش‌بینی جمعیت متفاوت خواهد بود.

مفروضات تعیین‌کننده

اما چگونه می‌توان پیش‌بینی‌های متفاوتی درباره رشد جمعیت کشور ارائه داد و این کار چگونه امکان‌پذیر است؟ در پاسخ به این سؤال باید گفت در پیش‌بینی‌های جمعیتی ما با مفروضات سروزگار داریم. فرضیات در نتیجه پیش‌بینی تعیین‌کننده است. پیش‌بینی وضعیت آینده جمعیت معمولاً به وسیله نرخ باروری و میزان این نرم‌افزار بر مبنای داده‌هایی که برای آن در نظر گرفتیم، این پیش‌بینی را انجام می‌دهد. برای این کار اولاً، ما نیاز به جمعیت سال پایه داریم. بدین معنی که باید بدانیم جمعیت ما در حال حاضر چقدر است. ثانیاً، داده دیگری که برای این پیش‌بینی مورد نیاز است، نرخ باروری است و اینکه در آینده برای آن چه افقی را در نظر گرفتیم. باروری تثبیت می‌شود، کاهش است یا فزاینده است؟ در نهایت میزان امید زندگی با انتظار حیات را باید به این نرم‌افزار داد، تا بتوان به‌وسیله آن در سناریوهای مختلف آینده جمعیت را پیش‌بینی کرد. بر مبنای این مفروضات است که نرم‌افزار ذکر شده می‌تواند آینده جمعیت را پیش‌بینی کند.

ادامه روند فعلی نرخ باروری ترسیم می‌کند، از چند منظر قابل بررسی است؛ نخست اینکه چه شخص یا اشخاص یا گروه‌ها و جریان‌هایی به دنبال بازی با آمار و ترسیم وضعیتی نادرست از رشد جمعیت در کشور هستند و چه اهدافی را دنبال می‌کنند؟ آیا چنین رفتارهایی مغرضانه است یا افراد بر اثر جهل و ندانستن دانش کافی دچار این خطای محاسباتی شده‌اند و نرخ باروری زنان را بالای حد

شاید تفاوت دو عدد ۱/۸۴ و ۲/۱ چندان زیاد نباشد اما در دنیای آمار و ارقام این اعداد با یکدیگر تفاوت ماهیتی فراوانی دارند. نرخ باروری ۲/۱ به معنای آن است که رشد جمعیت بالاتر از حد جانشینی است. نرخ جایگزینی جمعیت (Replacement rate) میزان کلی باروری است که منجر به جبران جمعیت در گذشته با جمعیت جدید می‌شود. اما عدد ۱/۸۴ نشان می‌دهد نرخ باروری با سطح جانشینی فاصله دارد و باید روی سیاست‌های افزایش نرخ زاد و ولد متمرکز شویم

جانشینی محاسبه کرده و گزارش داده‌اند؟ و اگر این افراد دانش کافی نداشتند و نسبت به موضوع جاهل بوده‌اند چرا ما موری‌نی با این سطح از اهمیت به آنها واگذار شده و آیا مسئولان امر به این مسئله آگاه نبوده‌اند؟ از همه مهم‌تر اینکه چگونه می‌توان با آمار بازی کرد و واقعیتی همچون نرخ باروری ۱/۸۴ را دستکاری و آن را ۲/۱ گزارش داد؟ آیا چنین امری از نظر علم ریاضی و آمار امکان‌پذیر است؟

هر قدر این مفروضات به واقعیت جامعه نزدیک‌تر باشد، پیش‌بینی انجام شده درست‌تر خواهد بود. ابتدا باید درباره مفروضات به توافق رسید و تا زمانی که درباره مفروضات به نتیجه نرسیده‌ایم نمی‌توانیم در‌باره پیش‌بینی‌های جمعیتی که توسط یک نرم‌افزار صورت می‌گیرد، دوری کنیم. نرم‌افزار بر اساس داده‌ها و مفروضات مسا پیش‌بینی‌های جمعیتی را انجام می‌دهد. اگر مفروضات غلط باشد، طبیعتاً پیش‌بینی‌های صورت گرفته هم غلط از آب درمی‌آید. بنابراین ارائه داده‌های صحیح به نرم‌افزار تعیین‌کننده و تأثیرگذار است.

بازی با آمار

وقتی با آمار بازی کنید، به چنین شرایط پارادوکسیکالی می‌رسید.

سال ۱۳۸۵ نرخ باروری ۱/۸۹ فرزند به‌ازای هر زن بوده است. در مقطع سال ۱۳۹۰ آمار نرخ باروری به ۱/۷۵ فرزند به‌ازای هر زن رسیده است. آیا این اعداد نشان‌دهنده کاهش نرخ باروری نیست؟ و آیا شیب جمعیت دارد یا نه؟ یا وجود این یک جور دیگر هم می‌توان این آمار را ارائه داد و یا با آن بازی کرد. به این صورت که متوسط آمار نرخ باروری در مقاطع سال‌های ۸۵ تا ۹۰ را ملاک عمل قرار داد. میانگین نرخ باروری در این مقاطع می‌شود به طور متوسط ۱/۸ فرزند به‌ازای هر زن اما این عدد نشانه تثبیت نرخ باروری نیست و میانگین است. سؤال این است آیا در دوره‌های قبل هم برای رصد تحولات جمعیتی از میانگین نرخ باروری استفاده شده است؟ یا فقط در این دوره برای مقاصد خاصی از میانگین نرخ باروری استفاده شده است؟ برای مشاهده افزایش یا کاهش نرخ باروری، می‌بایست از داده‌ها به صورت سری زمانی یا در مقاطع مختلف استفاده کرد و روند تحول در سری زمانی با مقاطع را با هم مقایسه کرد لذا باید توجه داشت که از متوسط نرخ باروری یک دوره نمی‌توان استنباط کرد که باروری تثبیت شده است.

از سوی دیگر باید توجه داشت، تابع رشد جمعیت غیرخطی و نوزع لجستیک می‌باشد.اگر نرخ باروری در حدود ۱/۷ و ۱/۸ فرزند فعلی به‌ازای هر زن تثبیت شود و در آینده نیز کاهش نیابد، چون باروری وظیفه هر دولت مستقر این است که به این پنجره جمعیتی اهمیت بدهد و از فرصت‌های آن به نحو مطلوب استفاده کند. در کنارش باید برای آینده سالخورگان جمعیت ایران که بیش از سه برابر افراد زیر ۱۵ سال در حال رشد است، تمهیداتی اندیشیده شود؛ امری که به‌زم بسیاری از جمعیت‌شناسان همین الان هم دیر شده است. ما وقتی با یک موج افزایشی تعداد سالمندان جامعه مواجه شویم، به علت فراهم نبودن زیرساخت‌ها، نمی‌توانیم برای آنها خدمات مناسبی ارائه کنیم. مثل خیلی‌ای از وقایع دیگر دچار روزمرگی می‌شویم و در بهترین شرایط سعی می‌کنیم موضوع را مدیریت کنیم. اگر بخواهیم برای سالخوردگی آینده جمعیت ایران برنامه داشته باشیم، همین الان هم برای آغاز کار و برنامه‌ریزی برای این موضوع دیر است.

میزان ازدواج در ایران در سال‌های قبل از ۱۳۹۰ تقریباً روند افزایشی داشته است. در سال ۱۳۹۰ به اوج خود رسیده و پس از آن روند کاهش را نشان می‌دهد. مطابق آمارهای سازمان ثبت احوال طی سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۷، ازدواج و به‌خانه‌بخت رفتن جوانان بیش از ۳۷ درصد کاهش داشته و طی این دهه علاوه بر کاهش تعداد ازدواج میانگین سن ازدواج هم یکسال افزایش پیدا کرده است. بنابر این به علت کاهش باروری و به تبع آن کم شدن رشد جمعیت، پنجره جمعیتی در آینده به تدریج بسته خواهد شد. پس تا این پنجره باز است می‌توان تدبیر کرد.

پنجره طلایی جمعیت در حال بسته شدن است

در چند سال اخیر اظهار نظر‌های ناآگاهانه و گاه مغرضانه درباره نرخ باروری کلی (TFR) تصمیم‌گیری مدیران میانی را در ارتباط با سیاست‌های کلی جمعیت دچار اختلال کرده بود. در همین راستا می‌توان نامه وزیر بهداشت و تحقیقاتی که پیرامون این مسئله صورت گرفته است را در نروردیده‌اند حالا با چالش‌هایی بعضاً جبران‌ناپذیر دست مراقبتی ارزیابی کرد.

بر اساس پژوهش‌های عنوان شده در این نامه هم‌اکنون TFR ایران در طیف ۱/۷ تا ۱/۸۴ فرزند است و تا رسیدن به میزان جایگزین فاصله زیادی وجود دارد. بدیهی است نرخ باروری پایین‌تر از نرخ جانشینی خلاف تدبیر و آینده‌بینی است و تمام کشورهایی که در گذشته چنین مرزهایی را درنوردیده‌اند حالا با چالش‌هایی بعضاً جبران‌ناپذیر دست و پنجه نرم می‌کنند.

در گذشته غفلت‌هایی در این زمینه صورت گرفته است و نیز فرصت‌سوزی‌هایی در حال حاضر نسبت به سیاست‌های کلی جمعیت وجود دارد. در چنین شرایطی باید حل مسائل و مشکلات جوانان از قبیل تسهیلات لازم برای تحصیلات، ازدواج، مسکن و اشتغال در درجه اول اهمیت قرار گیرد.

هم‌اکنون نیز حدود ۱۳ سال از مدت ۴۰ ساله پنجره طلایی جمعیتی ایران سپری شده است و متأسفانه اکثر دستگاه‌های مرتبط با این امر دچار غفلت هستند و فرهنگ‌سازی در این ارتباط کمترنگ است.

در این زمینه نیازمند برنامه‌ای جامع، فراگیر و متوازن در مدیریت سلامت جمعیت کشور هستیم. باید با تحولات لازم در این بخش، مراقبت‌های مربوط به بهداشت خانواده، مادر و کودک کامل‌تر و دقیق‌تر از قبل انجام شود. شبکه چند صد هزار نفری رابطین و بهورزان با عزمی جزم برای تحقق راهبرد جدید جمعیتی کشور فعال خواهند شد و وظایف تولیتی وزارت بهداشت در تمام عرصه‌ها با ساماندهی و نظارت‌پذیری بهتری انجام خواهد پذیرفت.

اهمیت توجه به نرخ رشد جمعیت از آنجاست که هرم سنی جامعه ما رو به پیری می‌رود و سیاست‌های تحدید نسل در ۲۵ سال اخیر از مهم‌ترین دلایل پیری زودرس در کشور است و تنها با افزایش تولدهای سالانه می‌توان از سرعت و درصد سالمندی کشور کاست.

جوانان سالم، تندرست و توانمند راحل مشکلات و زمینه‌ساز پیشرفت ایران هستند و هر گونه مسامحه و بی‌توجهی به نیازهای جوانان در مسیر تضعیف آرمان‌های انقلاب اسلامی است.

✳️ دارنده جایزه ملی «بران جوان بمان»

مشوق‌های فرزندآوری، جذاب‌اما کاغذی

تغییر ساختار اجتماعی و فرهنگی نقش قابل تأملی در تغییر تمایل مردم یک جامعه به فرزندآوری دارد. این رخدای است که در کشورمان تجربه شد و همین مسئله موجب شد تا سیاست‌های تنبیهی جمعیت -ازجمله منع فرزندان سوم به بعد برای داشتن دترچه بیمه و برخی خدمات اجتماعی دیگر- در جامعه ایران خیلی سریع‌تر از آنچه تصور می‌شد به بار بنشینند. حالا اما با واقعیت پیری جمعیت و وضعیتی از نرخ باروری و نرخ رشد جمعیت مواجهیم که می‌تواند ما را در آینده با چالش نرخ رشد سفر یا حتی منفی جمعیت مواجه سازد. بدیهی است در چنین شرایطی نیازمند تغییر در سیاستگذاری‌های کلی کشور هستیم و باید به سمت ایجاد سیاست‌های رفاه‌بخشتر برای عامه جامعه و به‌خصوص جامعه هدف یعنی زوج‌های جوان و خانواده‌هایی که آمادگی فرزندآوری دارند پیش برویم.

در این زمینه هرچند قانون و دستورالعمل کامصوبه سال ۹۱ شورای عالی دستورالعمل‌ها همگی زوی کاغذ مانده‌اند و هیچ‌گاه عملی نشده‌اند.

یکی از جامع‌ترین این دستورالعمل‌ها مصوبه سال ۹۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی در زمینه مشوق‌های افزایش جمعیت است که در سال ۹۳ با تصویب مجلس شورای اسلامی لباس قانون بر تن کرد. این قانون اما از جنس قوانینی بود که تنها برای تصویب شدن نوشته شد نه اجرایی شدن!

مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی برای افزایش رشد جمعیت مصوبه‌ای ۲۱ بندی است که ابعاد مختلف ماجرا و به‌خصوص توجه به مسائل اقتصادی خانواده‌هایی را که اقدام به فرزندآوری می‌کنند مورد تأکید قرار داده است.

پوشش بیمه اجباری در زمان رایگان مادر و کودک از ابتدای بارداری تا پایان دو سالگی کودک برای افراد فاقد پوشش بیمه‌ای، اختصاص سبد تغذیه رایگان ماهانه، اختصاص بسته بهداشتی-درمانی رایگان، پوشش کامل بیمه‌ای برای درمان ناباروری‌های اولیه و ثانویه، افزایش مدت مرخصی استعلاجی رایان به ۹ ماه و مرخصی بدون حقوق به ۲۱ ماه و جمعا به مدت ۳۰ ماه به‌ازای هر فرزند و درمجموع ۱۰ سال به صورت مشور مشاور و حفظ شغل برای همه شغلان بخش دولتی و غیردولتی، اجرای کامل طرح آتیه فرزندان با منبنا قرار گرفتن ارزش ریالی سال ۱۳۸۹ به عنوان سال پایه، فراهم آوردن امکان حضور منعطف و کاهش ساعات کار موظف، ایجاد امتیازات خاص و تسهیلات لازم در طرح دور کاری و نیمه‌مخوری و سایر شیوه‌های مناسب اشتغال برای زنان باردار و مادران دارای فرزند زیر پنج سال، افزایش حق عائلهمندی در کلیه قوانین و مقررات استعدادمی به دو برابر، اعطای مشوق‌های مالیاتی به خانواده‌مناسب با تغییرات در بُعد خانوار از طریق تغییر در واحد مالیاتی از فرد به خانواده، حمایت از طراحی، ساخت و واگذاری مسکن‌های چند نسلی به خانواده‌های گسترده، احتساب خانهداری به عنوان شغل و کمک به بیمه بازنستستگی زنان متأهل خانوادا، پرداخت بخشی از حق وکیمه توسط دولت متناسب با درآمد خانواده، بازنستستگی مادران شاغل دارای سه فرزند و بیشتر با داشتن هر میزان سابقه کار، پرداخت وام قرض‌الحسنه «فرزند» به مبلغ یکصد میلیون ریال به خانواده‌ها برای فرزندان سوم تا پنجم با بازپرداخت ۱۰ ساله و بدون الزام به سپرده‌گذاری توسط بانک‌های عامل بر مبنای نرخ پایه سال ۱۳۹۱، ۲۲- درصد خدمت سربازی متناسب با سن ازدواج و تعداد فرزندان و افزایش حقوق و تسهیلات آنها با رعایت ضوابط و مقررات مورد عمل ستاد کل نیروهای مسلح؛ اینها بخشی از بندهای بیست‌ویک‌گانه مشوق‌های فرزندآوری است؛ مشوق‌هایی که وقتی می‌شویم هیجان‌زده می‌شویم اما این مشوق‌ها تنها روی کاغذ آمد و هیچ‌گاه اجرایی نشد. تنها مصوبه‌ای که برای مدت کوتاهی در دوران دولت نهم اجرایی شد طرح آتیه فرزندان بود اما عمر این طرح دوامی نداشت و بعد از مدت کوتاهی پایان یافت. مرخصی ۹ ماهه مادران باردار نیز تنها با عبور از هفت خان شکایت از سازمان تأمین اجتماعی به ثمر می‌رسد و اغلب مادران ترجیح می‌دهند به سراغش نروند. باید دید حالا و با تأکید دوباره رهبر انقلاب در پاسخ به نامه وزیر بهداشت آیا مشوق‌های افزایش جمعیت از حصار کاغذی بیرون می‌آید؟!